

НАУЧНИ И СТРУЧНИ ЧЛАНЦИ

Александар Јанковић

796.332.052.24.093.1(100)
Изворни научни чланак / Original scientific paper
Примљено / Received 10.11.2005

Тактика пресинга у просторним карактеристикама савременог напада у фудбалу

TACTICS OF PRESSING IN SPACE CHARACTERISTICS OF MODERN ATTACK IN FOOTBALL

Извод из магистарског рада „УТИЦАЈ САВРЕМЕНЕ ТАКТИКЕ НАПАДА НА РЕЗУЛТАТЕ ЗАВРШНИЦА СВЕТСКИХ ПРВЕНСТАВА У ФУДБАЛУ 1998. И 2002. ГОД.“, Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Београду, 2004. год., ментор ред. проф. др Вељко Алексић

Физичка култура, Београд, 59 (2005), 1 – 4, стр. 1 – 8, таб. 6, граф. 2, лит. 23

Циљ истраживања је утврђивање испољене разлике у успешним нападима који су завршени ударцем на гол, посматрајући их од тренутка почетка напада и у зависности од дела терена где су започети, на XVI и XVII Светском првенству. Узорак је репрезентативан, тако да су истраживањем обухваћене најуспешније репрезентације (по четири првопласиране) на XVI и XVII СП у фудбалу. Свака од тих репрезентација одиграла је по 7 утакмица. Овим истраживањем је још једном потврђена чињеница да је место са ког је започет напад један од најважнијих предуслова за успешност напада. Пресинг игра која је скоро подједнако примењивана на оба анализирана СП, током еволуције фудбалске игре, поприма обазривију примену.

Кључне речи: ФУДБАЛ / ТАКТИКА НАПАДА / СРЕДСТВА ОДБРАНЕ / ПРЕСИНГ ИГРА

Fizička kultura, Beograd, 59 (2005), 1 – 4, str. 1 – 8, tab. 6, graf. 2, lit. 23

The aim of the research is to determine the demonstrated differences in successful attacks that ended in shoots at goal, observed from the initial moment of the attack and depending on the part of the field in which they started, at the 16th and 17th World Championship. The sample is representative, so the research included the most successful national teams (first four positions) of the 16th and 17th Football World Championship. Each team played 7 games. This research once again confirmed that the spot from which the attack started was one of the crucial prerequisites for success of the attack. Pressing that was almost equally applied at both analyzed World Championships, during the evolution of the game of football, is getting a more cautious application.

Key words: FOOTBALL / ATTACK TACTIC / DEFENCE MEANS / PRESSING

1. УВОД

Током своје еволуције фудбалска игра је пролазила кроз разне фазе. Развој игре траје и у данашње време, када је фудбал постао и много више од игре (2). На плану тактике промене су најочљивије. Игра је током 50-тих и све до 70-тих година пролазила кроз своју романтичну фазу (5, 6). Тактички план игре заснивао се на индивидуалној игри, у којој је било довољно простора за испољавање техничког умећа играча. Међутим, у тренутку када је победа постала

једино мерило вредности игре и играча, екипе и тимови су почели да примењују мање атрактивне, али веома ефикасне начине игре. Као стандардна ситуација која се примењује у савременом фудбалу (14), нарочито када се предузимају дефанзивне индивидуалне, групне и тимске активности, је тзв. пресинг игра. Један број страних аутора истраживао је тактичке законитости на великим такмичењима (1, 11, 12, 15, 17, 18, 19, 21), као и аутори са наших простора (3, 7,

8, 10, 13, 14, 16), али и званични подаци ФИФЕ (23), указују на то да су сва досадашња истраживања била усмерена на прикупљање тактичких података везаних за дефанзивне и офанзивне акција тимова. Међутим, веома мали број истраживања је директно усмерен на овај део фудбалске тактике. Тако да проналажење везе између добијених резултата и тактичких законитости претходних истраживања, као и повезивање са стандардним ситуацијама фудбалске игре треба да буде основни задатак будућих истраживања.

Пресинг игра се примењује у тренуцима када желимо да потиснемо противника на своју половину терена, да онемогућимо активности које су усмерене на дуги напад, да по одузимању или пресецању лопте остваримо кратак напад. Одузета лопта од противника, на противничкој половини терена, омогућује напад на неформирани или полуформирани одбрану противника. Овим истраживањем покушаћемо да представимо и нумерички искажемо колико и како се пресинг игра развија и испољава у савременом, врхунском фудбалу.

2. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет овог истраживања, који је емпиријског карактера, на првом месту је откривање и праћење тактичких законитости за остваривање врхунског резултата у фудбалској игри. Предметом рада обухваћено је просторно тактичко испољавање напада (односно, успешно завршених напада). Под просторним тактичким испољавањем (примена пресинг игре) првенствено се подразумевају техничко-тактичке активности које појединац, група играча или читава екипа предузима, како би у односу на део терена, тактичким средствима (одузимање и пресецање лопте), од противника предузела рационалне и ефикасне акције у циљу постизања гола.

Циљ истраживања је утврђивање испољене разлике у успешним нападима који су завршени ударцем на гол, применом пресинг игре, анализирајући их од тренутка почетка напада, а у зависности од дела терена где су започети, на XVI и XVII Светском првенству.

3. ПРИМЕЊЕНА МЕТОДОЛОГИЈА

3. 1. Узорак испитаника

На Светском првенству у Француској 1998. год и Јапану и Јужној Кореји 2002. год. учествовало је укупно по 32 репрезентације и одиграно је укупно по 64 утакмице. Из овог броја екипа извлачи се групни узорак, који значајно поседује особине популације којој припада. У овом случају четири првопласиране репрезентације на СП у Француској (Француска, Бразил, Хрватска и Холандија) и на СП у Јапану и Ј. Кореји (Бразил, Немачка, Турска и Јужна Кореја) одиграле су по 7 утакмица, што значи да је укупан број анализираних утакмица, на једном првенству износио 28, или 56 на оба СП – а.

3. 2. Узорак варијабли и начин њиховог мерења

У овом раду истраживачка пажња је усмерена на праћење успешно организованих напада који су завршени тактичким средством ударац на гол, са посебним освртом на зону терена (одбрана, маневар и напад) из које је такав напад започет. Напади су подељени са једне стране, на непрецизне (сви напади који су завршени ударцем на гол, али лопта је отишла ван оквира гола) и прецизне (напади који су завршени ударцем на гол, где је голман или играч онемогућио да лопта уђе у оквир гола), и на ефикасне нападе (постигнути голови према правилима фудбалске игре) са друге стране. Број започетих ефикасних успешних напада из зоне одбране (30-35 м од сопственог гола); број започетих ефикасних успешних напада из зоне маневра (35-65 м од сопственог гола) и број започетих ефикасних успешних напада из зоне напада (30-35 м од противничког гола).

За успешно остваривање оваквог истраживања, користи се једна од општих истраживачких техника – техника посматрања. Након тога, приступало се анализи успешних акција, тако што се формирао посматрачки лист. Такав лист се користио за сваку репрезентацију и сваку утакмицу посебно.

3. 3. Статистичка обрада података

У истраживању је примењен статистички метод приликом квантификовања релација између појединих варијабли. Као први аспект квантитативне анализе користила се *дескриптивна статистика*.

Од статистичких дескриптивних простора одређени су: *дистрибуција фреквенција* за сваку варијаблу исказану у форми прекидне статистичке серије, односно номиналне статистичке скале, из сегмента *мера централних тенденција* коришћена је аритметичка средина, из сегмента *мера дисперзије* коришћене су стандардна девијација, стандардна варијанса, коефицијент варијације, стандардно одступање (Z - вредност).

Из простора компаративне статистике коришћен је, приликом утврђивања разлике аритметичких средина, T -тест.

4. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА

4. 1. XVI Светско првенство у Француској

4.1.1. Непрецизни и прецизни напади

Репрезентација Француске је из зона маневра и напада извела укупно 102 напада, што је тачно 85% свих укупних напада на овом Светском првенству. У поређењу са истраживањем (13) фудбалера, учесника Европског првенства у Шведској, примећује се значајна разлика у корист ове репрезентације. У резултатима остале три репрезентације на овом плану нема значајнијих разлика. Најмање вредности ове варијабле у односу на број напада имала је репрезентација Хрватске.

Табела 1. Анализа према зони започињања непрецизних и прецизних успешних напада на СП 1998. год. у Француској

Назив екипе	УНПН	Зона започињања непрецизних и прецизних успешних напада		
		БЗНП-О	БЗНП-М	БЗНП-Н
ФРАНЦУСКА	120	18	52	50
БРАЗИЛ	87	14	35	38
ХРВАТСКА	103	22	36	45
ХОЛАНДИЈА	133	25	39	69
Σ	443	79	162	202
M	110.75	19.75	40.50	50.50
S ²	401.58	22.92	61.67	176.33
S	20.04	4.79	7.85	13.28
V	0.18	0.24	0.19	0.26
Z вредности	0.46	-0.37	1.46	-0.04
	-1.19	-1.20	-0.70	-0.94
	-0.39	0.47	-0.57	-0.41
	1.11	1.10	-0.19	1.39

Репрезентација Хрватске је са 21,36% напада, који су започети из зоне одбране, на врху приликом анализе ове варијабле. То може бити и показатељ начина игре, где се може закључити да је ова репрезентација у највећем проценту покушавала да игра фудбал кратких додавања уз постепено освајање терена.

Аритметичка средина (M) напада који су завршени ударцем ка голу, а при томе нису ушли у гол, на XVI СП у Француској, а посматрајући их из којих зона терена су започињали, видимо да је тај број из зоне одбране био 19,75, из зоне маневра 40,50 и из нападачке зоне 50,50.

4.1.2. Ефикасни напади

Репрезентација Француске је из зоне напада (БЗЕН) започела 10 ефикасних успешних напада, што је 71,43% од свих њених ефикасних успешних напада и имала је 1,43 у просеку по утакмици. Види се да је ова репрезентација у највећем броју приме-

њивала игру у којој се противник напада на њиховој трећини игралишта. Аритметичка средина (М) напада који су завршени ударцем ка голу, а при томе гол је постигнут, на XVI СП у Француској, а посматрајући их из којих зона терена су започињали видимо да је тај број из зоне одбране био 3,75, из зоне маневра 3,25 и из нападачке зоне 6.

Табела 2. Анализа према зони започињања ефикасних напада на СП 1998. год. у Француској

Назив екипе	УЕН	Зона започињања ефикасних напада		
		БЗЕ О	БЗЕ М	БЗЕ Н
ФРАНЦУСКА	14	4	0	10
БРАЗИЛ	14	2	6	6
ХРВАТСКА	11	2	4	5
ХОЛАНДИЈА	13	7	3	3
Σ	52	15	13	24
M	13.00	3.75	3.25	6.00
S ²	2.00	5.58	6.25	8.67
S	1.41	2.36	2.50	2.94
V	0.11	0.63	0.77	0.49
Z вредности	0.71	0.11	-1.30	1.36
	0.71	-0.74	1.10	0.00
	-1.41	-0.74	0.30	-0.34
	0.00	1.37	-0.10	-1.02

Коефицијент варијације (В) указује на нехомогеност скупа када су у питању напади завршени голом и који су започети из зоне одбране где је вредност коефицијента варијације износи 0,63. Показатељи су такви да нехомогеност скупа примећујемо и код напада започетих из зоне маневра, са 0,77, док је хомогеност нешто већа код напада започетих из зоне напада, где је вредност коефицијента варијације 0,49 и означава просечну хомогеност скупа.

4. 2. XVII Светско првенство у Јапану и Јужној Кореји

4.2.1. Непрецизни и прецизни напади

Анализа добијених резултата напада који су завршени ударцем ка голу противника, на наредном светском првенству, указују на чињеницу да су репрезентације које су заузеле од првог до четвртог места, своју

линију одбране повукле у маневарски простор, тако да се и даље може говорити о примени пресинг игре, али на делу терена који омогућује згуснутији простор за игру. Процент напада који су започети у зони маневра на XVII СП су у просеку 40,8%, што је веома слично нападима који су започети из зоне напада 40,46%.

Анализом непрецизних и прецизних напада примећујемо да је процентуално највећи број напада започет из зоне маневра – Бразил 42,03%, Немачка 40,54%, Турска 43,64% и Ј. Кореја са 36,99%. Одступања од ове тврдње примећују се код трећепласиране и четвртопласиране репрезентације, које имају незнатно већи проценат у нападима започетим из зоне напада.

4.2.2. Ефикасни напади

Ефикасни напади су истог нивоа као и напади који су завршени са ударцем на гол. Репрезентација Бразила је са по 6 напада показала да примењује пресинг игру на

целом терену. Остале репрезентације су са већ прихваћеним трендом агресивније игре на средини терена успеле да потисну своје противнике и да искористе њихову тежњу да организованом игром угрозе противнички гол.

Табела 3. Анализа према зони започињања непрецизних и прецизних успешних напада на СП 2002. год. у Јапану и Ј. Кореји

Назив екипе	УНПН	Зона започињања непрецизних и прецизних успешних напада		
		БЗНП-О	БЗНП-М	БЗНП-Н
БРАЗИЛ	69	21	29	19
НЕМАЧКА	74	10	30	34
ТУРСКА	55	5	24	26
Ј. КОРЕЈА	73	16	27	30
Σ	271	52	110	109
M	67.75	13	27.5	27.25
S ²	76.92	48.67	7	40.92
S	8.77	6.98	2.65	6.40
V	0.13	0.54	0.10	0.23
Z вредности	0.14	1.15	0.57	-1.29
	0.71	-0.43	0.94	1.05
	-1.45	-1.15	-1.32	-0.19
	0.60	0.43	-0.19	0.43

Табела 4. Анализа према зони започињања ефикасних напада на СП 2002. год. у Јапану и Јужној Кореји

Назив екипе	УЕН	Зона започињања ефикасних напада		
		БЗЕ О	БЗЕ М	БЗЕ Н
БРАЗИЛ	18	6	6	6
НЕМАЧКА	14	4	7	3
ТУРСКА	10	3	4	3
Ј. КОРЕЈА	8	1	3	4
Σ	50	14	20	16
M	12.5	3.5	5	4
S ²	19.67	4.33	3.33	2
S	4.43	2.08	1.83	1.41
V	0.35	0.59	0.36	0.35
Z вредности	-	1.20	0.55	1.41
	-	0.24	1.09	-0.71
	-	-0.24	-0.55	-0.71
	-	-1.20	-1.09	0

Репрезентација Бразила је из све три зоне започела исти број ефикасних напада. То је показатељ да је успешна игра распоређена на целом терену подједнако.

Сви играчи по дубини имају подједнак терет игре. Остале репрезентације показују благи примат у нападима који су започети из зоне маневра. Коефицијент варијације (V) указује

на просечну хомогеност скупа када су у питању напади завршени голом и који су започети из зоне одбране, где је вредност коефицијента варијације износи 0,59. Хомогеност је нешто већа код напада започетих из зоне маневра и напада, где је вредност коефицијента варијације 0,36, односно 0,35 и означава хомоген скуп.

износила је на XVI СП 40,5, док је на наредном XVII СП било 27,5 таквих напада. Израчуната вредност Т-теста износи 0,04, тј. тврди да се упоређиване аритметичке средине статистички значајно разликују.

4. 3. Упоредна анализа

4. 3. 1. Непрецизни и прецизни напади на XVI и XVII СП

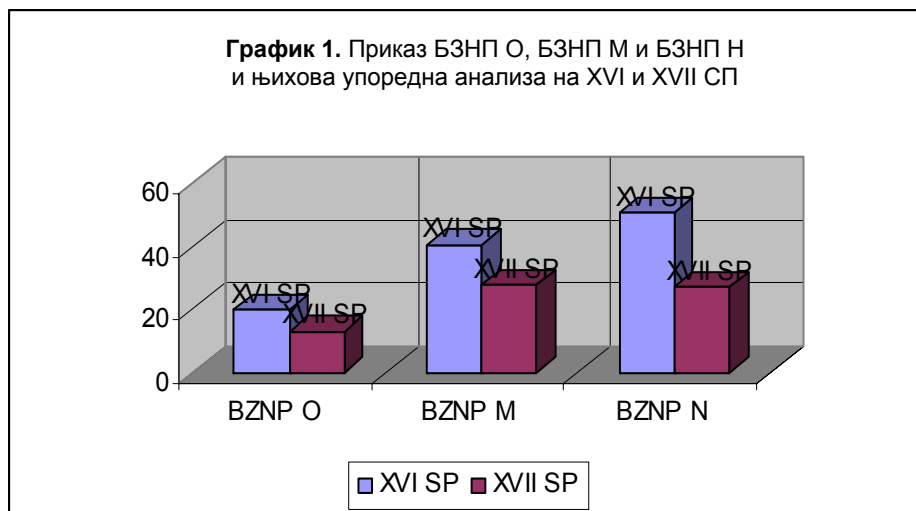
Вредности Т-теста су такве да у нападима који су започети из зоне одбране нема неких битних разлика на ова два СП. Добијени резултати потврђују чињеницу да се репрезентације не повлаче у зону одбране, већ су своје активности усмерили ка противничкој екипи уз тежњу да се игра пренесе што даље од њиховог гола.

Анализом укупно непрецизних и прецизних напада започетих из зоне маневра

Табела 5. Компаративне статистичке процедуре (Т-тест) за варијабле које се односе на број непрецизних и прецизних успешних напада започетих из зона одбране (БЗНП О), маневра (БЗНП М) и напада (БЗНП Н).

Варијабле	XVI СП 1998. год.	XVII СП 2002. год.	Р
БЗНП О	19.75	13	0.21
БЗНП М	40.5	27.5	0.04
БЗНП Н	50.5	27.25	0.05

Анализом укупно непрецизних и прецизних напада започетих из зоне напада износила је на XVI СП 50,5, док је на наредном XVII СП било 27,25 таквих напада. Израчуната вредност Т-теста износи 0,05, тј. тврди да се упоређиване аритметичке средине статистички значајно разликују.

Попис скраћеница:

- УНПН – Укупно прецизних и непрецизних напада;
- БЗНП-О – Број непрецизних и прецизних напада започетих из зоне одбране;
- БЗНП-М – Број непрецизних и прецизних напада започетих из зоне маневра;
- БЗНП-Н – Број непрецизних и прецизних напада започетих из зоне напада;
- УЕН – Укупно ефикасних напада;
- БЗЕ-О – Број ефикасних напада започетих из зоне одбране;
- БЗЕ-М – Број ефикасних напада започетих из зоне маневра;
- БЗЕ-Н – Број ефикасних напада започетих из зоне напада.

4. 3. 2. Ефикасни напади на XVI и XVII СП

Табела 6. Компаративне статистичке процедуре (Т-тест) за варијабле које се односе на број ефикасних успешних напада започетих из зона одбране (БЗЕ О), маневра (БЗЕ М) и напада (БЗЕ Н).

Варијабле	XVI СП 1998. год.	XVII СП 2002. год.	Р
БЗЕ О	3.75	3.5	0.90
БЗЕ М	3.25	5	0.31
БЗЕ Н	6	4	0.16

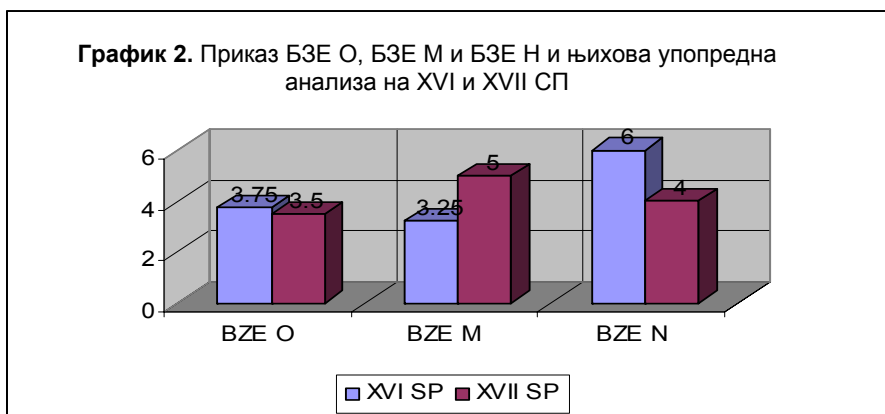
На XVI СП у Француској аритметичка средина броја укупно изведених ефикасних успешних напада започетих из зоне одбране износила је 3,75, док је на XVII СП у Јапану и

Ј. Кореји таквих напада је било 3.5. Израчуната вредност Т-теста износи 0,90, тј. тврди се да упоређиване аритметичке средине статистички значајно не разликују.

Анализом укупно ефикасних напада започетих из зоне маневра износила је на XVI СП 3,25, док је на наредном XVII СП било 5 таквих напада. Израчуната вредност Т-теста износи 0,31, тј. тврди да се упоређиване аритметичке средине статистички значајно не разликују.

Анализом укупно ефикасних напада започетих из зоне напада износила је на XVI СП 6, док је на наредном XVII СП било 4 таква напада. Израчуната вредност Т-теста износи 0,16, тј. тврди да се упоређиване аритметичке средине статистички значајно не разликују.

График 2. Приказ БЗЕ О, БЗЕ М и БЗЕ Н и њихова упоредна анализа на XVI и XVII СП

5. ЗАКЉУЧАК

Ово истраживање је потврдило чињеницу да успешан завршетак напада умногоме зависи и од места са кога је напад започео, односно у ком тренутку, са ког места и на који начин је екипа прешла из одбрамбених у нападачке активности. Почетак напада средствима одбрамбене тактике, екипа у зони напада, па чак и у зони маневра мора имати изузетно организовану и агресивну игру. Зонска игра, целе екипе, са померањем линија тима по хоризонтали и вертикали пратећи кретање лопте, омогућава играчима у одбрамбеним активностима, да се смањивањем простора за игру нађу у повољнијем положају за одузимање лопте. Овакав начин игре појединих репрезентација омогућио је бржи долазак до завршнице напада и лакшег доласка у зону шута. Што

се одбрамбених играча тиче и њиховог „поигравања“ у зони одбране, повлачи са собом и велики ризик од губљења лопте, и што је веома важно, тешку трансформацију из нападачких у одбрамбене активности, што даје предност противнику. Уколико се нека екипа оријентише на перманентно примењивање оваквог стила игре целог тима каже се да је то **пресинг игра**.

Добијени подаци нам показују да је на ова два фудбалска првенства разлика у овим варијаблама мала. Једино се примећују битне разлике у непрецизним и прецизним нападима, који су започети из зона маневра и напада, где су репрезентације у Француској имале већи број акција из зоне напада, у односу на наредно СП. То нам указује на то да су се екипе оријентисале на пресинг игру, али овога пута мало обазривије, на делу терена где се

простор за игру смањио (маневарски простор). Уколико је репрезентација примењујући пресинг игру у зони напада изиграна, противник на широком простору има огромну предност. Да не би дошли у такву ситуацију екипе су на XVII СП дејствовале у маневарском простору. Међутим, у ефикасним нападима репрезентације су задржале висок ниво агресивне, односно

пресинг игре. Резултати започетих напада из зона маневра и напада су и даље у значајној мери изнад напада који су започети у зони одбране. Дакле, закључак је да на XVII СП четири првопласиране репрезентације нису примењивале пресинг игру у већем броју акција које су завршене ударцем ка голу, у односу на четири првопласиране репрезентације са XVI СП.

ЛИТЕРАТУРА

- /1/ Aladjev, N. (1974): Spielformationen und technisch-taktische Aktionen in den Spielen der X. Weltmeisterschaft
- /2/ Алексић, В. (1995): Фудбал, историја-теорија-методика. ФФК, Београд
- /3/ Боженко, А. (1979): Кратке глобалне анализе моделних карактеристика ТЕ-ТА активности у игри водећих фудбалских екипа света - Аргентина 1978.год., Југословенски фудбал, 2 стр. 13-22
- /4/ Боженко, А. (1979): Анализа техничко – тактичке активности фудбалера у екстремним условима такмичења. Спортска Пракса, 6, стр. 7-11
- /5/ Callery, S. (1991): SOCCER TECHNIQUE-TACTICS-TRAINING. The Crowood press, Great Britain
- /6/ Ekblom, V.(ed.) (1994): FOOTBALL (SOCCER). Oxford: Blackwell Scientific.
- /7/ Elsner, V.(1982): Analiza te-ta aktivnosti v igri. Trener, Ljubljana
- /8/ Ивић, Т. (1989): Проучавање савременог фудбала, оцена и промене у методологији рада и усавршавању игре. Тренер, 2, стр. 3-11
- /9/ Јанковић, А. (2004): Утицај савремене тактике напада на резултате завршница светских првенстава у фудбалу 1998. и 2002. год.(Магистарски рад). ФСФВ, Београд
- /10/ Јанковић, А. (2004): Упоредна анализа успешних напада на XVI И XVII светском првенству у фудбалу. Физичка култура, 1-4, стр. 57-69, Београд
- /11/ Козловски, В.; Јењутин, В.(1984): Испитивање такмичарске активности врхунских фудбалера. Спортска пракса, 1984/3, стр. 22-23, Београд
- /12/ Kuhn, W., Maier, W., Jaksch, A. (1975): ПОСМАТРАЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ. Тренер, 1975/4, стр. 13-37, Љубљана
- /13/ Марјановић, А.(1995): Средства тактике у функцији успешне организације и реализације напада на финалним утакмицама европског првенства у фудбалу 1992. год.(Магистарски рад). ФФК, Београд
- /14/ Новитовић, Б. (2000): Анализа ТЕ-ТА активности у нападу 4 најуспешније репрезентације на 16 СП у функцији ефикасности фудбалске игре (Магис-арски рад). ФФК, Београд
- /15/ Пилеј, Б.(1970): Елементи за анализу фудбалских утакмица и играча. Тренер 1970/3, стр. 3-9, Љубљана
- /16/ Симев, В. (1987): Утицај техничко – тактичких дејстава на успех фудбалске игре учесника XII Светског фудбалског првенства и екипа I и II савезне фудбалске лиге. Докторска дисертација, ФФК, Скопје
- /17/ Слакоња, Б. (1980): Додатак анализи фудбалске игре – неки примери између резултатски успешних и неуспешних екипа. Тренер, 1980/2, стр. 3-37, Љубљана
- /18/ Следзијевић, Д., Ксионда, Ј. (1983): Анализа офанзивних акција на XII светском првенству у фудбалу – Шпанија 1982. год. Спортска пракса 1983/1, стр. 17-21, Београд
- /19/ Школек, Г. (1979): АНАЛИЗА ЕФИКАСНОСТИ ШУТЕВА НА ГОЛ НА СВЕТСКОМ ПРВЕНСТВУ У АРГЕНТИНИ 1978. ГОДИНЕ. Југословенски фудбал 1979/2, стр. 9-12, Београд
- /20/ Van Gool, D., Van Gervan, D., Boutmans, J. (1988): THE PHYSIOLOGICAL LOAD IMPOSED ON SOCCER PLAYERS DURING REAL MATCH – PLAY. in: Science and football. Eds: Reilly, T., Lees, A., Davids, K., Murphy, W. J. London: E & FN SPON., 51 – 59
- /21/ Врзос, Ј. (1980/81): АНАЛИЗА УДАРЦА НА ГОЛ У ИГРИ НАЈБОЉИХ ФУДБАЛЕРА ЕКИПА СВЕТА. (превод), Југословенски фудбал, Београд
- /22/ Зеленцов, А. М.; Лобановски, В.; Ткачук, В. Г.; Кондаратов, А. Т. (1989): ТАКТИКА И СТРАТЕГИЈА У ФУДБАЛУ. Киев
- /23/ 2002 FIFA WorldCup Korea/Japan™. Report and Statistics. 2002 Zurich, Switzerland, FIFA

мр Александар Јанковић
Факултет спорта и физичког васпитања,
Благоја Паровића 156, 11030 Београд
e-mail: jaaz@dif.bg.ac.yu